

DEGENERASJONSTEORIEN OG MODERNE RELIGIONSFORSKNING

AV DR. PHILOS. EMIL BIRKELI

Det rår ikke liten interesse i nåtiden for den diskusjon som går mellom religionsforskere om de store linjer i menneskehetens religionsutvikling. Og jeg skal derfor etter oppfordring forsøke å gi et inntrykk av stillingen og de viktigste trekk i diskusjonen.

Nettopp nå skjer det store ting på religionsforskningens område, og problemene er allerede såpass avklart at man ikke lenger famler bare i teoriens verden. Det som skjer, har ikke bare betydning for religionshistorien men for åndsvitenskapen i det hele, fordi man arbeider med spørsmål som griper inn i nåtidens livs- og verdensbilde og vil være bestemmende også for antropologisk og biologisk forskning.

Vi har levet og lever fremdeles under evolusjonens tegn. Intet fornuftig menneske kan nekte evolusjon både i tilværelsens former og innhold. Men selv en sannhet av første rang kan overdrives, og som vi alle vet har naturvitenskapens talsmenn og lydige disipler i skolene drevet fram evolusjonsteoriene i den grad at lærebøker og litteratur er fulle av dem.

Vi forgis på utviklingslære. Selv dette kunne jo i seg selv tilgis, men samtidig og som en del av utviklingslæren er en skaper og personlig Gud avskaffet. Det forkynnes ikke bare en utvikling nedenfra og oppover som alle kan være enig i, men en utvikling av intet, bygget på tilfældighetene eller på en selvlaget kosmisk lovmessighet. Og på denne lære bygges så opp en sedelære og en samfunnslære som holder på å forpeste menneskeheten.

Hele tilværelsen henger sammen, og dersom en lov gjelder på ett område, må den også gjenfinnes på de andre. Hvis ikke er det grunn til å betvile riktigheten av den. Siden utviklingslæren fikk en så almen og grunnfestet plass i den lærde verden, begynte religionsforskere også å spørre om den samme lov eksisterte i åndslivet på et felt som religionen. Og det ble den engelske Cambridge-professor *Edward Tylor* som slo igjennom med sin teori om «animismen».

Grunnlaget for hans berømte teori er i korthet følgende: Opprinnelig har mennesket vært uten noen religion. Men på grunnlag av drømmer og andre opplevelser fant det fram til noe utenom legemet som ble formet til sjeletro. Fra denne sjeletro var skrittet ikke langt til å knytte tanken om en besjeling også til dyr, naturgjenstander og tenkte vesener. Når dette først var gjort, kom det neste stadium med høyere makter og vetter i vann, luft og fjell, himmel og hav. Med andre ord, det dannet seg tro på naturguder som styrte vinden, tordenen, regnet, solen, stjernene, vekstene osv. Hermed var man allerede inne i flergudetroen. Og når da en av disse mange guder ble skilt ut som storgud eller overgud, kom mennesket endelig fram til én-gud-tro som det siste og høyeste trinn i utviklingen.

Dette skjema syntes så enkelt og innlysende at det helt naturlig slo igjennom som en stor og befriende oppdagelse. Det ble derfor i lang tid holdt for det siste ord i saken blant forskere som ikke var bunnet av en personlig gudstro og kjente en virkelig Gud. Og ANIMISME er blitt stående igjen som navn på laverestående folks religion i den generelle språkbruk, og vil alltid minne om den religiøse utviklingslæres høykonjunktur.

Men i vår tid har den fått en så hård medfart at det neppe er en førsterangs forsker mer som tør vedkjenne seg den.

Det som slo benene under den, var at man blant lavtstående folk uten flergudetro fant tro på en høyeste gud, eller «høyeste vesen» som man har yndet å kalle det. Tylors kollega *Andrew Lang* og den katolske pater *Wilhelm Schmidt* har hovedæren av påvisningen og den vitenskapelige forkynnelsen av disse fakta. Og da utviklingskjeden ble brutt på et så vitalt punkt og teorien mistet sin slagkraft, stanset ikke Schmidt bare med den første de-

monstrasjon, men grep offensiven og overrasket verden ved å lansere en stikk motsatt teori om en opprinnelig MONOTEISME, som på grunn av degenerasjon i seder og kunnskap er gått tapt hos halv- og helkulturfolk, men som bare kan påvises hos restene etter primærkultur-folkene.

Legg merke til dette siste uttrykk. Det forteller både om en konsesjon til utviklingslærens skjemativering og metode fra Schmidts side, idet han følger inndeling etter kulturutviklingen for derved å kunne konstatere de tidligste utslag av menneskets forestillinger, og samtidig avslører det også Schmidts egen erkjennelsesteoretiske metode.

Siden han knyttet religionsutviklingen til kulturfasene befant han seg med en gang på et strandløst hav. Og for å få landkjenning kastet han seg over den etnologiske vitenskap og stillet opp en etnologisk hjelpevitenskap for sitt hovedstudium av menneskets eldste religiøse forestillinger.

Man kan godt forstå logikken i denne framgangsmåte og behovet for støtte i en etnologisk hjelpevitenskap. Men samtidig må jo også denne ha almen vitenskapelig anerkjennelse, ellers kan den ikke brukes som en garanti. Og på dette punkt mangler det enda meget. Schmidt går også ut fra at utviklingen har funnet sted etter de samme linjer over hele jorden, og at hver kulturfase har den samme valør overalt på kloden. Hans apparat er også tungt og altfor omfattende, så meget av det han nå trekker på, vil neppe bli stående som almenyldig.

Det vil ta for stor plass i en tidsskriftartikkel å gjengi hans etnologiske skjema, men til forståelse av hans metode må likevel følgende hovedlinjer antydes:

I. Eldste trinn.

Exogame og monogame folk, pygmeer og negrittoer, australianere, buskmenn, arktiske folk. Totemismen og bomerangkulturen sammen med moderrett hører til i denne eldste gruppe.

II. Primærkulturer.

Særmerke: storfamilieorganisasjon. Exogami og faderrett med totemisme i den eldste del. Hit hører nomader og kveg-røkttere.

Den yngste gruppe består av exogame folk med moderrett og innbefatter hakkebruk og mer utviklet åkerbruk.

Asiatiske og europeiske fortidsfolk, nåtidsfolk i Afrika.

III. Sekundærkulturer.

Både med fader- og moderrett.

IV. Tertiærkultur.

Europeisk og amerikansk høykultur.

Det at han går inn i det evolusjoniske skjema for kulturutviklingen, frister ham til å binde den religiøse og kulturelle utvikling sammen. Disse to felter er dog på ingen måte kongruente. Sivilisasjon og religion kan følge helt forskjellige lover og veier. Det er nok å henvise til jøder, grekere og romere med deres forskjellige kultur og religion. Jødene sto langt under de to andre folkeslag i kultur, men uendelig høyt over dem i religion. Evolusjon kan godt finne sted både på det etnologiske, sosiologiske og antropologiske felt uten at det innebær det samme for religiøse idéer og forestillinger. Derimot kan formene for kult nok påvirkes av det sosiale miljø. Til alt dette kommer også at Schmidt har fastslått en ren dogmatisk tolkning av symbolikken i de religiøse tradisjoner innenfor de skilte faser og grupper, særlig er hans måne-symbolikk bemerkelsesverdig — og det kan derfor forståes og unnskyldes at dyktige forskere står avventende og forbeholdne overfor hans arbeid.

Hans store triumf er imidlertid at han har funnet det høyeste vesen («Hochgott») i de folkegrupper som han klassifiserer blant resten av primærkulturfolkene, og for dette faktum må alle bøye seg.

Etter Langs eksempel opptok Schmidt først undersøkelsen av de australske tradisjoner. Og skjønt «Bunjil», «Nurrundere», «Baiaime» og de andre bar temmelig antropomorfe trekk, ble det likevel nok igjen til å sprengte den evolusjonistiske forklaring. Kriktikken fra tilhengere av den animistiske teori ble imidlertid så skarp at Schmidt bestemte seg til å gå grundigere til verks og undersøke alle lavtstående folks religiøse forestillinger, for å kunne legge fram et rikere materiale. Og dette har han da gjort, takket være støtte fra Lateranmuseet, hvis direktør han er blitt, og ved

dyktigere medarbeidere. Man får et inntrykk av denne kjempeoppgave når man hører følgende grupper kommer i betraktning: Pygmeer og pygmoide folk, australiere, tasmaniere, afrikanske negrilloer, samojeder, korjaker, ainu, eskimo med rensdyr, algonkin-indianere, kaliforniske stammer, mexikanske etc. etc.

Troen på en himmelfar eller «storfar» finnes i alle disse adskilte folkegrupper. Himmelfaren er som regel skaper eller frambringer, iallfall ansvarlig for det som er til. Han har gitt menneskene lover, ofte belønner han eller straffer, men han er også helt tilbaketrukket og opphøyet. Han kan få egen kult, og bønner henvendes direkte til ham. Når Schmidt til overmål finner evighet, allvitenskap, allmakt, godhet, etisk natur, moralsk lovgiver osv. hos det høyeste vesen, spør man igjen om påliteligheten av iakttagelsene.

Den sterkeste kritikk er rettet mot ham av en mann som er helt positivt innstillet iøvrig, nemlig amerikaneren *Lowie*. Han er selv ferdig med evolusjonsteorien og Tylors animisme. Men han sier at Schmidt trekker slutninger av sitt materiale som han ikke har hel dekning for. Han påviser også at han ikke er kritisk nok når det gjelder kildematerialer, og gjør til dels temmelig store avtrekk i hans kilder. På den annen side har han intet å innvende mot Schmidts erkjennelses-teoretiske framgangsmåte.

Da det er *Lowie* som også har gitt den vitenskapelige kritikk av Tylors, Frazers og Durkheims respektive animisme, magi og kollektivism, veier hans ord meget.

Det som styrker Schmidts stilling, er den sterke støtte han har fått fra europeiske og amerikanske forskere som har bekreftet «Hochgottglaube», ikke minst i de primitive amerikanske stammer. Schmidt kan regne opp et meget anselig antall forskere med de beste navn som er enig med ham i at det evolusjonistiske skjema for religionen er slått sønder og sammen. Derimot er det delte meninger både om URMONOTEISMEN og DEGENERASJONSTEORIEN.

Men enten det kan bevises at troen på en høyeste gud har vært alminnelig utbredt eller ei, og om denne tro kun kan påvises sporadisk hos nålevende folk, så er betydningen likevel så avgjørende at den stiller åndsvitenskapen overfor et nøkent faktum. Det kan ikke nektes og ikke bortforklares. Og det vil komme til å påvirke

oppfatningene over hele linjen når tiden kommer og sannheten spres.

La oss imidlertid se litt nærmere på de to hovedidéer som nå er gjenstand for hele den lærde verdens oppmerksomhet. Uten tvil står degenerasjons-idéen best.

Når vi med Schmidt stiller oss ansikt til ansikt med utviklingen like fra de eldste tider og til i dag, finner vi magi, trolddom, makter og gespenster i tusenvis, guder i hopetall. Spør vi så etter årsaken til at de eldste folk har en enklere og renere gudsforestilling enn de høyere kulturfolks religiøse forvirring og oppløsning, legger svaret seg nokså naturlig til rette: *degenerasjon*.

Menneskene på det barnlige og naive standpunkt synes lettere å kunne bevare den religiøse respekt og tradisjon enn de utviklede kulturmennesker. Hos dem vokser hovmotet sammen med rasjonalisme og tenderer mot oppløsning.

Degenerasjonsteorien er kjent fra den moderne religionshistories barndom. Da Max Müller fant himmelguden Dyaus Pitar i India og siden møtte ham i Europa som Zevs og Jupiter, lå det jo nær å betrakte hans karriere som en skuffelse. Og da brødrene Grimm tok opp arbeidet med den norrøne mytologi og sammenliknet den med den greske, meldte den samme forklaring seg. Det hadde engang vært så meget bedre, men en degenerasjon i folkeligv og lynne hadde trukket gudene ned.

Den nye realisme rev imidlertid i stykker degenerasjonsteorien den gang. Og når den nå kommer opp igjen på et ganske annet felt, må den nok også igjen i smeltedigelen. Hittil kan det ikke sies at det er rett mange forskere med navn som har sluttet seg til den. Men unektelig melder den seg som en ubønnhørlig konsekvens, dersom de eldste folkegrupper viser høyere og renere gudsforestillinger enn de senere. Det som er vunnet, er allerede epokegjørende. Og her kommer vi igjen tilbake til delen og helheten. Dersom ikke åndslivet er underkastet en mekanisk evolusjon, kan heller ikke mennesket selv være det. Den biologiske antropologi må derfor tåle et absolutt NEI fra den moderne religionsvitenskap.

Vi står med mennesket og åndslivet overfor en annen kategori av liv enn det rent organiske. Her skifter evolusjon med revolusjon

og devolusjon. Ofte finner vi pallelle linjer. Og den alminnelige mening innenfor forskernes leir heller mer og mer til denne forklaring. Dette fører da til en subjektiv oppfatning av utviklingsfaktorene. Enkelte individer kan få en avgjørende innflytelse på en stamme eller et folk, mens det på et annet felt er en helt annen karaktertype som fører an.

Denne tankeretning samler seg derfor om det kommende kampmål: *selve mennesket*. Og her bør et annet område trekkes inn sammen med religionen, nemlig moralfølelsen hos primærfolkene. Den er kanskje enda mer oppsiktsvekkende enn de religiøse forestillinger. Sammen danner de beviser på en medfødt gudsbevissthet og moralbevissthet, noe som er et empirisk faktum. Og dette fenomen har også den største interesse for teologer og misjonærer. Det løser også problemet om urmonoteismen og den ikke helt ufarlige lære om en naturlig åpenbaring. Evnen til å tro, den metafysiske bevissthet, evnen til å gripe idéen om den oversanselige gud er nedlagt i mennesket, likeså den moralske norm. Dette tidskrifts lesere bør stifte bekjentskap også med dette materiale som er innsamlet og gir vitnesbyrd om menneskets tidligste barndom etter de samme normer og de samme lover som vi har i oss i dag. Mennesket bærer religionen i seg. Det er et religiøst vesen. For å avskaffe religionen må man først avskaffe mennesket.

Men det er også disse ting og det åndelige mørke som har lagt seg over slekten, som best illustrerer behovet for en virkelig ÅPENBARING av veien og sannheten og livet.